

H. K. RIIKONEN

Mitä eroavuudet voivat kertoa: Aleksis Kivi ja A. Oksanen runoilijoina

Lähtökohtia ja kysymyksenasettelu

Lyriikan historiassa yksittäistä runoilijaa on usein verrattu toiseen runoilijaan, johon nähden hän on jollakin tavalla vastakohtainen; näin on ollut mahdollista paitsi saada käsitys kummankin erikoislaadusta myös havaita sellaisia piirteitä, jotka ilman vertailua olisivat ehkä jääneet huomaamatta. Tällaisia vastakohtapareja löytyy kautta kirjallisuushistorian alkaen Pindaroksesta ja Horatiuksesta, joista edellisestä on saanut alkunsa pindaroslaisen (engl. *Pindaric*) oodin perinne ja jälkimmäisestä horatiustyypin (engl. *Horatian*) oodin perinne (Maddison 1960). Suomalaisen lyriikan kohdalla on usein asetettu vastakkain Eino Leino ja V. A. Koskenniemi, jolloin edellisessä on nähty nerokas, jälkimmäisessä taidokas runoilija. Koskenniemen ja Leinon vastakkaisuutena voi nähdä myös edellisen hakeutumisen eurooppalaisen runouden traditioihin ja mittoihin, jälkimmäisen hakeutuessa suomalaiseen ja kalevalaiseen aineistoon (joskin myös Leinolla on vankka eurooppalainen tausta). On tietenkin selvää, että tällaiset vastakohta-asetelmat ovat perustuneet hyvin vaihteleviin kriteereihin.

Tässä esityksessä tarkastellaan August Ahlqvistia eli runoilija A. Oksasta ja Aleksis Kiveä mainitun kaltaisina vastakohtina. Kun Ahlqvist on tavallisesti nähty kielteisessä valossa Kiven kriitikkona, on aihetta tarkastella vertailun valossa heidän runouttaan ja niiden lähtökohtia ja esteettisiä ihanteita sekä heidän asemaansa suomalaisen lyriikan kaanonissa. Taustana tarkastellaan ensin sitä, millaista arvostusta he ovat tutkimuksessa saaneet. Sen jälkeen Kiveä ja Ahlqvistia luonnehditaan kahtena erilaisena ja erilaisessa sosiaalisessa asemassa olleena runoilijana sekä esitetään katseus heidän teoreettisiin käsityksiinsä runoudesta. Yksityiskohtaisempaan vertailuun ja samalla vastakkainasetteluun on valittu joukko heidän tunnetuimpia runojaan. Tällöin ei ole pyritty systemaattiseen tarkasteluun noudattamalla yhtä kriteeriä kaikkien runojen kohdalla, vaan kriteeriä on tarkoituksellisesti vaihdeltu (aihe, runon alkuvirike, teema, kuvakieli). Vertailu metriikan kannalta jää kuitenkin eräitä yleisiä seikkoja lukuun ottamatta tämän esityksen ulkopuolelle. Asiaa on yksityiskohtaisesti tarkastellut Heikki Laitinen (2017). Tutkielman epilogina tarkastellaan Oksasen komppaa ”Eräs runoilija haudastaan”. Kiveen liittyvänä se on otettu mukaan, vaikka vertailtavaa vastinetta Kiven runoudessa sille ei olekaan. Ahlqvistin merkittävä runouteen liittyvä työ, hänen osallistumisensa virsikirjan uudistamiseen, jää tämän tutkielman ulkopuolelle.

Kiveen kohdistamiensa arvostelujen takia Ahlqvistia on parjattu kuin Kiveä konsanaan: Hannes Sihvo (2002: 216, 220) on nimittänyt häntä hulluksi ja järkensä menettäneeksi. Ahlqvistin kriittisiä kirjoituksia Kivestä

ei tässä kuitenkaan tarkastella, sillä aiheesta on runsaasti tutkimuskirjallisuutta (ks. esim. Lehtonen 1928: passim; Kohtamäki 1956: 261–300; Kauppinen 1966: 7–41; Ketonen 1989; Siltala 1999: 172–187; Sihvo 2002: 216–223; Klinge 2017: 145–151, 158–169¹). On kuitenkin syytä muistaa, että Ahlqvist aloitti Kivi-kritiikkinsä jo 1861, jolloin hän kirjoitti väheksyvästi Kiven varhaisista runoista. Positiivisimmin Ahlqvist suhtautui ”Unelma”-runoon (Kivi 1984: 9–10), joka edusti loppusoinnollista runoutta; sen ”sisällisyys on runollinen”, totesi Ahlqvist (sit. Lehtonen 1928: 224).

Seuraavassa esityksessä käytetään pääsääntöisesti nimimuotoa Ahlqvist puhuttaessa Ahlqvistin henkilöhistoriasta ja toiminnasta taiteellisen työn ulkopuolella ja nimeä A. Oksanen (lyhyden vuoksi usein pelkkä Oksanen), kun puhutaan hänen kirjoittamistaan runoista.

Oksasen ja Kiven runouden tutkimuksen ja arvostuksen vaiheita

August Ahlqvist on nimenomaan tutkijoilta saanut runoistaan varsin suurta arvostusta osakseen. A. Oksasen koottujen runojen – sekin varhemmin ilmestyneen *Säkeniä*-kokoelman mukaan nimetty – viidenteen painokseen (1898) kirjoittamassaan esipuheessa E. N. Setälä viittasi Snellmanin näkemykseen, jonka mukaan Ahlqvistin ryhtyminen tiedemieheksi oli vahingoksi runouden kehityksen kannalta. Setälän oma arvio Oksasen runoudesta on sangen positiivinen: ” – – Oksanen oli runon sukua, oli todellinen lyrillinen runoilijaluonne. Hänen runoelmansa ovat ensimmäiset, joita sekä muodon että sisällöksen puolesta voipi katsoa varsinaiseksi taidurunoksi suomen kielellä, eikä kukaan myöhemmistä runoilijoista ole voittanut Oksasen runojen voimakasta ja koristelematonta kauneutta” (Setälä 1898: XV). Vuonna 1911 O. A. Kallio kirjallisuushistoriassaan *Uudempi suomalainen kirjallisuus* antoi osuvan kuvan Oksasen runoudesta (Kallio 1928: 46–65; ks. myös Simelius 1914: 284–285). Kallio painotti runojen aatteellisuutta, suomalaisuutta ja isänmaanrakkautta sekä Runebergin merkitystä. Hän toi esille myös runoissa ilmenevän katkeruuden ja epäilyksen. Oksasen rakkausrunoja Kallio (1938: 64) piti keskinkertaisina, ”vailla tunteen välittömyyttä ja syvyyttä, vailla kielellisen tunteenilmaisun välittömyyttä”.

Jo vuonna 1914 ilmestyi väitöskirjana Aukusti Simeliuksen (myöhemmin Simojoki) tutkimus Ahlqvistista runoilijana. Tutkimuksen alussa oleva vajaan sadan sivun mittainen elämäkerrallinen katsaus on A. J. Sarlinin teoksen (1924) ja Ilmari Kohtamäen tutkimukseen (1956: 9–73) sisältyvän jakson ohella edelleenkin laajin Ahlqvistista kirjoitettu elämäkerrallinen esitys. Simeliuksen väitöskirjassa tarkastellaan yksityiskohtaisesti Oksasen runojen ja suomennosten julkaisuhistoriaa, koti- ja ulkomaisia vaikutteita, metriikkaa ja vaikutusta erityisesti J. H. Erkon ja Arvi Jänneksen runouteen. Mukana on myös katsaus Ahlqvistin runousopillisiin näkemyksiin.

¹ Klinge korostaa sinänsä oikein sitä, että Ahlqvist kirjoitti ruotsiksi *Finlands Allmänna Tidningissä* tietyssä historiallisessa ja myös koulutuspoliittisessa tilanteessa tarkoitukseensa osoittaa, miten vahingollinen *Seitsemän veljestä* oli suomen kielen asemalle. On kuitenkin huomattava, että Ahlqvist esitti kritiikkiään myös suomeksi *Kielettäressä* ja muissakin yhteyksissä ja että kritiikki kesti jopa Kiven kuoleman jälkeiseen aikaan asti.

Kotimaisten tutkijoiden ohella myös eräät ulkomaiset tutkijat, suomalaiseseen kirjallisuuteen laajemminkin perehtyneet Ernst Brausewetter, Johann Jakob Meyer ja Aladár Bán, ovat tuoneet esille Ahlqvistin ansioita runoilijana (Simelius 1914: 285–286).

Samalla kun korostettiin Oksasen runojen merkitystä, kiinnitettiin huomiota myös siihen, että merkittävä osa niistä oli sovitelmia ja mukaelmia. Asian nostivat esille Aukusti Simelius edellä mainitussa väitöskirjassaan ja V. Tarkiainen sitä täydentävässä tutkielmassaan (1914). Kuitenkin myös Tarkiainen (1914: 577), niin Kiven tutkija kuin olikin, antoi artikkelinsa päätteeksi kauniin tunnustuksen Oksasen työlle ja sen merkitykselle. Vaikutustutkimuksen jälkeen syntynyt yksityiskohtainen adaptaatioiden ja intertekstuaalisuuden tutkimus saattaisi vielä modifioida käsityksiä Ahlqvistin runouden arvosta.

Aleksis Kiveä runoilijana suuresti arvostanut V. A. Koskenniemi ei kirjoittanut erillistä artikkelia Oksasesta. ”Runoantologioista”-kirjoituksessaan hän kuitenkin antoi tunnustusta Oksaselle nykyhetkelle – artikkeli oli kirjoitettu 1941 – puhuvana runoilijana (Koskenniemi 1955: 399). Samassa kirjoituksessa hän totesi sattuvasti, että ”Samuli Kustaa Bergh ansaitsisi tulla paremmin nimitetyksi suomalaisen taideronouden ajallisesti ensimmäisenä nimenä kuin myöhempi Oksanen” (Koskenniemi 1955: 397).

Hannu Launosen suomalaisen runouden struktuureja käsittelevässä väitöskirjassa (1984) ja Auli Viikarin suomalaisen runouden metriikkaa käsittelevässä väitöskirjassa (1987) Oksanen on keskeisesti esillä; molemmat väitöskirjat ovat kuitenkin siinä mielessä teknisluontoisia, ettei niissä kajota esteettisiin arvoarvostelmiin. Kummastakin väitöskirjasta käy kuitenkin havainnollisesti ilmi, miten Oksasella on ollut tärkeä asema suomalaisen runouden muodollis-rakenteellisessa kehityksessä.

Merkittävään Oksasen runouden kirjallisuushistoriallisen mutta myös esteettisen merkityksen arviointiin ryhtyi Kai Laitinen tutkielmassaan ”A. Oksanen lyyrikkona” (1993).² Laitinen on korostanut, miten moniin erilaisiin traditioihin metriikan kannalta Oksanen nojautuu ja miten hänen runojensa tyylillinen kirjo on laaja ja rikas. Samoin Laitinen (1993:101) on korostanut, että Oksasen aihepiirikin on laaja, joskin ns. keskuslyriikka on jäänyt vähäiseksi. Laitisen mainitsema Oksasen liikku-ma-alueen laajuus tarkoittaa myös lajien vaihtelevuutta. Oksasen runojen joukossa on keskuslyriikkaa, akateemisia juhlarunoja ja erilaisia tilapäis-runoja, kompia ja pilkkarunoja, käännöksiä ja mukaelmia. Hän saattoi kirjoittaa niin balladin kuin sonetin tai epigrammin. Esimerkiksi hänen kirjoittamansa runo ”Suomalainen sonetti” sai jatkoa Koskenniemen runolla ”Sonetti suomen kielestä”.³

Aleksis Kiven keskeinen maine yleisessä tietoisuudessa perustuu *Seitsemään veljekseen*, *Nummisuutareihin* ja *Kullervoon*. Niihin verrattuna hä-

² Laitisen tutkielma on ilmestynyt uudestaan hänen artikkelikokoelmassaan *Kirjojen virrassa. Tutkielmia ja esseitä kirjallisuudesta ja lukemisesta*. Helsinki: Otava, 1999.

³ Sonetin puolustajiin on Suomessa kuulunut Emil Ziliacus. Johannes Edfelt (1973: 147) on muistellut Ziliacuksen näkemystä vuodelta 1949: ”Jag minns med vilken iver han försvarade sonetten som en versform värd att leva vidare och i sin stränga form bli ett vehikel för nya poeter.” Ziliacuksen käsitykseen olisi varmaan mielellään liittynyt hänen tuttavansa V. A. Koskenniemi, joka noihin aikoihin oli kiistoissa modernistirunoilijoiden kanssa ja arvosteli muun muassa ruotsalaista 40-lukulaisuutta, ”fyrtotalismia”.

nen runoutensa arvostuksen kehitys on kiinnostava. Kuten edellä jo kävi ilmi, Ahlqvist toimi Kiven runojen ensimmäisenä moittijana. Hän ei kuitenkaan ollut ainoa. Kiven muodollisia heikkouksia arvosteli Julius Krohn (Suonio) ja sittemmin eräät niistä, jotka muuten arvostivat Kiven korkealle, korjailivat hänen teostensa kieltä (B. F. Godenhjelm, E. A. Saarimaa).⁴ Heidän vastapainonaan Kiveä runoilijana ovat (1909) nostaneet esille Eino Leino teoksessaan *Suomalaisia kirjailijoita* (1909), J. A. Hollo artikkelissa vuodelta 1912 ja J. V. Lehtonen laajassa teoksessaan *Runon kartanossa* (1928), jossa valikoima Kiven runoja asetettiin vertaillen sekä maailmankirjallisuuden että suomalaisen lyriikan puitteisiin. Kiven kiistakumppani-biografi V. Tarkiainen ja V. A. Koskenniemi käsittelivät molemmat laajalti Kiven runoutta; edellisen biografiassa (4. p. 1923) runoilijalle on omistettu liki 70 sivua, jälkimmäisen biografiassa (1934) on runoilijalla oma impressionistimaalaileva lukunsa, jossa on kyllä myös sattuvia havaintoja (ks. edempänä s. 57), joskin myös kritiikkiä muodolliselta kannalta.

Uusi vaihe seurasi 1950-luvulla, jolloin Suomessa käytiin muutenkin monitahoista keskustelua runouden luonteesta ja muodosta: esimerkiksi vuonna 1955 Aarni Penttilä ja Tuomas Anhava kävivät polemiikkaa runouden loppuheittoisuudesta. Tämän keskustelun merkittävimpään antiin kuuluivat Lauri Viljasen vuonna 1951 *Kultanutsummi*-albumissa julkaistu artikkeli Kiven runouden muodosta ja sitä vuonna 1953 jatkanut monografia *Aleksis Kiven runomaailma*. Jo mainituista aikaisemmista Kiven runoja koskevista tutkimuksista huolimatta juuri Viljasen teosta on pidetty käännteentekeväenä Kiven runouden analysoinnin kannalta.

Tässä yhteydessä kiinnostavinta on kuitenkin se, mitä Eino Leino on sanonut *Suomalaisia kirjailijoita* -teoksessaan vuonna 1909, siis jo ennen J. A. Hollon edellä mainittua artikkelia. Leinon teoksessa, joka koostuu alaotsikkonsa mukaisesti ”pikakuvista”, 5–17 sivun mittaisista suomenkielisiä kirjailijoita käsittelevistä teksteistä, sekä Oksanen että Kivi ovat saaneet oman lukunsa. Mutta he esiintyvät tavan takaa myös muita runoilijoita käsittelevissä artikkeleissa, jopa niin että Yrjö Koskista käsittelevässä artikkelissa puhutaan miltei enemmän Oksasesta. Oksasen ja Kiven ohella näissä muissa artikkeleissa mutta myös heitä itseään käsittelevissä esiintyy ruotsinkielinen runoilija, Runeberg. Toisin sanoen Oksanen, Kivi ja Runeberg ovat ne kolme runoilijaa (neljäntenä jossain määrin Topelius), joiden teokset muodostavat keskeisen vertailukohdan myöhempiin runoilijoihin nähden ja myös mittapuun, jolla myöhempiä arvioidaan.⁵

Oksasesta Leino (1983 [1909]: 22) toteaa, että tästä tuli Suomen kirjallisuuden ”ensimmäinen subjektiivinen, yksilöllinen – – ’epäkansallinen’ kirjailijapersoonallisuus”. Oksasen oma yksilöllinen laulurunous (Leino on ilmeisesti pitänyt erillään juhla- ja tilapäisrunot) jäi tosin vähäiseksi, mutta ”[s]itä kirkkaammin helottavat” eräät runot, joista Leino mainitsee ”Sotamarssin”, ”Koskenlaskijan morsiamet” ja ”Punkaharjun tytön laulu” (po. ”Punkaharjun Laulutytön laulu”); lisäksi Leino (1983

⁴ Julius Krohnin kritiikistä ks. Laitinen 2017: 152–154, Godenhjelminkin kritiikistä Laitinen 2017: 154; Kiven runouden kriitikoista ks. myös Kohtamäki 1956: 274–275.

⁵ Oksanen, Kivi, Runeberg ja Topelius runoilijoina, joita verrataan toisiinsa ja joihin myös muita runoilijoita verrataan, tulevat esille etenkin Leinon Suonio-esseessä, Leino 1983 (1909): 53.

[1909]: 29) siteeraa kaksi säettä *Säkenien* kuuluisasta alkurunosta, joka alkaa sanoilla ”Syksyn kolkko, synkkä ilta”. Kokoavasti Leino (1983 [1909]: 29) toteaa: ”Oksasen muodollinen kyky oli mitä tärkein suomenkielen silloiselle viljelykselle. Mutta hänen sisällinen paatoksensa puhkaisee kaikki hänen aikakautensa asettamat kirjalliset muurit ja viittaa kauas tulevaisuuteen, suomenkielisen runouden kultaisimmille kunnahille.”

Tuomo Lahdelma on pienessä, varsin huomaamattomaksi jääneessä tutkielmassaan ”Kapina ja liittyminen Eino Leinon teoksessa ”Suomalaisia kirjailijoita” korostanut, miten Leinon mielestä Oksasen nöyrä suhtautuminen Runebergiin on koitunut Oksasen tuhoksi runoilijana.⁶ Lahdelma on siteerannut Leinoa: ”[Runeberg] oli oikeastaan... tappanut Oksasen sinä suurena, itsenäisenä runoilijana, johon kaikki tämän lahjat viittasivat, ja jonka tämän kaikenkin täytyi parhaina hetkinään tuntea piilevän povessansa.” (Leino 1983 [1909]: 27; Lahdelma 1988: 259.) Lahdelma tekee Oksasen Runeberg-suhteesta yllättävyydessään kiinnostavan mutta samalla erikoisen johtopäätöksen:

Leinon teoksessa Ahlqvist-Oksanen saa uhrin aseman jopa Kiven teilaajanakin. Leinon mukaan tässäkin tunnetussa asiassa ei ole pohjimmiltaan kysymys muusta kuin siitä, että Runebergin aiheuttama Oksasen kuolleisuus leviää ruttona ympäristöön, aiheuttaa uutta kuolemaa. Leino tähdentää, että Runebergin varjo ei saastuttanut Kiveä samassa mielessä kuin hänen vähemmän lahjakkaita aikalais-kirjailijoitaan: Leino katsoo Kiven olleen sukupolvessaan ainoan, joka Runebergiltä jaksoi säilyttää itsenäisyytensä (– –) Mutta Oksasen käden kautta Runebergin varjo koitui myös Kiven kohtaloksi, sillä Runebergin runouden säteily sokaisi Oksasen – ei ainoastaan oivaltamasta omaa lahjakkuuttaan vaan – myös oivaltamasta Kiven taiteen arvoa. (Lahdelma 1988: 262.)

Lienee varsin ainutkertaista nähdä myös Ahlqvist uhrina, joka kuolleisuudessaan levittää tuhoa. Tämä tulkinta Leinon ajatuksista tulee ymmärrettäväksi sikäli, että Lahdelman tutkimusasetelmassa taustana ovat Harold Bloomin näkemykset vaikutusahdistuksesta (*anxiety of influence*), johon tässä ei voida lähemmin puuttua.

Aleksis Kiveä Eino Leino tarkastelee kirjailijakohtalona, joka poikkeaa täysin professori Ahlqvistista. Leino oli epäilemättä tärkeältä osaltaan luomassa kuvaa Kivestä kärsivänä runoilijana kirjoittaessaan: ”Aleksis Kivi tuli – – syytyksi syrjään ei ainoastaan ajan pitopöydästä, vaan vieläpä sen ruokapöydästäkin, kirjalliseksi mustalaiseksi, yhteiskunnan kupinnuolijaksi, joka sai olla kiitollinen jokaisesta murusta, mikä tipahti hänen laihojen näppiensä väliin – –” (Leino 1983 [1909]: 32). Kuvaa alleviivasi Leinon Kiveä käsittelevä runo, jonka mukaan kohde eli ”syksystä joulun”. Leinolla ei ole ollut tietoa esimerkiksi siitä taloudellisesta tuesta, jota Kivi sai stipendien muodossa.

Mutta Leinolla on kiinnostavaa sanottavaa Kiven kirjallisesta tuotannosta suhteessa Runebergiin ja Oksaseen. Kiven asteikko oli paljon laajempi kuin Runebergin ja realismissaan hän meni tätä paljon pitemmälle, mikä saattoi Oksasen ”suorastaan vihan vimmoihiin” (Leino 1983 [1909]: 33).

Oksasesta Kivi erosi puolestaan kirjallisten esikuvien valinnassa:

⁶ Ahlqvistin syvä kunnioitus Runebergiä kohtaan tulee esille myös hänen runoissaan ”Vänrikki Stålin laulaja” ja ”Runebergin muistoksi”. Esimerkiksi ”Vänrikki Stålin laulajassa” muut runoilijat ovat ”kanteloisen kantajia”, joilta ääni vaipuu maahan, kun ”tämä jättikannel kaikuu”.

Oksanen oli – – promootiorunossaan kehoittanut suomenkielistä runotarta, jonka hän oli taluttanut ”Suomen suureen oppisaliin”, istumaan nöyrästi Franzénin ja Runebergin runotarten jalkojen juureen, joilta sen oli opittava uuden ajan sivistynyt tapa ja sävy. Aleksis Kivi menee suorastaan maailmanrunouden suurille alkulähteille, Raamattuun ja Kalevalaan, Homerokseen, Shakespeareen ja Cervantesiin, ottaa sieltä, minkä hän tuntee omakseen, ja painautuu yhä syvemmälle suomalaiseen maaperään, mitä korkeammalle hänen mielikuvituksensa lentää ja mitä suurempia möhkäleitä se sisällään vyöryttelee. Siinäkin suhteessa hän oli siis sangen tottelematon opetuslapsi akateemisille opettajilleen. Profeetasta ei tullut – professoria. (Leino 1983 [1909]: 35-36.)⁷

Leino on tosin tällöin ajatellut ensisijaisesti Kiveä proosakirjailijana; runous käsittää hänellä tässä yhteydessä myös proosan. Kiven lyriikkaa hän luonnehtii varsin vähän, mutta sattuvasti. Leinon mielestä Kivi laajentaa laulurunouden rajat ”kauas korrektista akateemisuudesta kohti aavistelevaa, riutuvaa, raamatullista ja kalevalaista mielialaa – – samoin kuin isänmaallisesta juhlarunoilusta ja ihannoivasta kansankuvauksesta puhtaasti inhimilliseen, shakespearelaiseen elämänymmärrykseen.” (Leino 1983 [1909]: 34.)

Oksastaja ja peruskiven laskija

August Ahlqvistin ja Aleksis Kiven ikäero ei ollut kovin suuri: edellinen oli syntynyt 1827, jälkimmäinen 1834. Kumpikin oli lähtöisin sangen vaatimattomista oloista: Ahlqvist oli palvelijattaren/emännöitsijän avioton lapsi, Kivi räätälin poika. Mutta molemmilla oli tavallaan salatumpi tausta. Ahlqvistin isä, alun perin vänrikki J. M. Nordenstam kohosi kenraaliksi ja vapaaherraksi, yliopiston sijaiskansleriksi, senaatin talousosaston varapuheenjohtajaksi ja ylimalkaankin yhdeksi Suomen vaikutusvaltaisimmista miehistä. Kivessä puolestaan mahdollisesti virtasi aatelisen Adlercreutz-suvun verta, mikäli Jaakko Puokan tutkimus pitää paikkansa. Asiaa on kylläkin epäilty DNA-tutkimuksen perusteella, mutta silti Kivellä joka tapauksessa oli henkilökohtaisia yhteyksiä Adlercreutz-sukuun, joka osaltaan huolehti hänestä. (Klinge 2019: 210–212.) Kuitenkin muuten heidän elämänvaiheensa muodostuivat kovin erilaisiksi. Ahlqvistista tuli professori, kun taas Kivi jäi ikuisesti ylioppilaaksi, vaikka hänellä oli yliopisto- ja sivistyneistöpiireissä huomattavan monta puolestapuhujaa ja suosijaa, joiden olisi odottanut muodostavan ja jotka ainakin jossain määrin muodostivat vastapainon Ahlqvistille.

Oksasen ja Kiven vastakohtaisuutta ja kirjallista erilaatuisuutta osoittaa nimimerkin valinta. Vaikka nimimerkki A. Oksanen viittaa A:n osalta alkuperäisiin etu- ja sukunimeen ja Oksasen osalta sukunimen jälkiosaan (ruots. *kvist*, vanhan ortografian mukaan *qvist* = oksa), nimimerkissä voi nähdä myös symboliikkaa, ajatuksen oksastamisesta. Oksanen halusi oksastaa suomenkielisen lyriikan eurooppalaiseen lyriikkaan, sen traditioihin, eurooppalaisen lyriikan käyttämiin lajeihin ja runomittoihin. Nimisymboliikalla leikitellen voisi myös ajatella, että hän halusi nähdä

⁷ Leino 1983 (1909): 35–36. Oksanen oli tosin promootiorunossa puhunut myös yleensä Euroopasta: ”Sun Europalt’ on oppi ottaminen, / Jos elämähän Europassa jäät.” Mutta tämä Eurooppa-suuntautuminen kieltämättä tapahtui paljolti Ruotsin kautta; ks. Kohtamäki 1956: 231–234.

itsensä pienenä oksana eurooppalaisen runouden puussa. Tällainen symboliikka on myös sopusoinnussa Ahlqvistin käyttämän maanviljelykseen ja puutarhanhoitoon liittyvän symboliikan kanssa.⁸

”Oksastamista” Ahlqvist harjoitti myös kääntämällä ulkomaista lyriikkaa (ja muutakin kirjallisuutta) suomeksi – tehden siinäkin varsin uraauurtavaa työtä. (Ks. esim. Simelius 1914: 107–131, 156–187, 193–198; Laitinen 1993: 99–101.)⁹ Kivihän ei tätä toimintaa lainkaan harjoittanut erästä teknisluontoista tekstiä lukuun ottamatta. Kääntäminen on usein ollut runoilijoille sekä koulutusta että virikkeiden saamista oman runoilijantyön kannalta. Aleksis Kiveltä siis puuttui kääntämisen tarjoama koulutus ulkomaisten runomittojen ja stroofityyppien käyttöön. Tämä ”puute” oli samalla kuitenkin etu: Kivi oli vapaa muodollisten esikuvien ja mallien kahleista ja saattoi luottaa omaan rytmiin ja sointuisuuden (eufonian) tajuunsa.

Ahlqvist oli itse tietoinen, mitä hankaluuksia hänellä oli runoilijana Suomen kirjallisuuden silloisessa kehitysvaiheessa. Tämän hän totesi selkeästi *Säkenien* toisen laitoksen esipuheessa vuonna 1874:

Runon puvussa ja mitassa tarjoavat nämät runoelmat näytteitä niistä kokeista, joita kolmen viimeisen vuosikymmenen kuluessa on tehty sovittaakseen Suomen kieltä nykyisen runouden muotoihin. Säkenien tekijä ei ole tahallansa tehnyt näitä näytteitä. Ne ovat seuraukset siitä etsimisestä, haparoitsemisesta ja koettelemisesta, jolla sopivinta keinoa mainittua tarkoitusta varten koettiin saada ilmi. Hyväntahtoinen ja asiantunteva lukija antanee siis helposti näiden runoelmien kirjavuuden tässä katsannossa anteeksi. Nykyisen runoutemme muoto on nyt selvinnyt ja vakautunut, ja allekirjoittanut elää siinä luulossa, että hän runoyrityksillään on vetänyt kortensa tämän rakennuksen tekoon ja että Säkenissäkin näkyy muutamia teelmiä, joilla myöskin on tämä vakautunut ja täydellisempi muoto. (Ahlqvist *Säkenien* esipuheessa 1874, sit. Hökkä 2018: 205–206.)

Ahlqvist osasi siis ainakin Oksasena tuntea jonkinasteista nöyryyttä vaikeuksien edessä. Myöhemmin esipuhe jäi kuitenkin pois.

Kiven nimimerkki pohjautuu sekin sukunimeen, Stenvalliin (ruots. *sten* = kivi), mutta jos Oksanen vain halusi liittää suomalaisen runouden eurooppalaisiin traditioihin, Kiven voi katsoa halunneen laskea peruskiven suomalaiselle kirjallisuudelle. Nimimerkkien valintakin havainnollistaa eroa Oksasen ja Kiven, August Ahlqvistin ja Aleksis Stenvallin välillä.

Olennainen ero on tietysti myös siinä, että Oksasen keskeinen kaunokirjallinen tuotanto *Satua*, ”Kansatieteellistä unelmaa”, lukuun ottamatta rajoittui runoihin, mutta Kivi oli nimenomaan useita lajeja käyttänyt kirjailija. Ahlqvistin tärkein proosatuotanto edusti tieteellistä kirjallisuutta, mutta hän kirjoitti myös ensimmäisen suomenkielisen matkakirjan. Sinänsä Ahlqvist oli – kuten suomen kielen ja kirjallisuuden professorilta saattoi odottaa – aikansa parhaimpia suomenkielisen asiaproosan käyttäjiä.

⁸ Maanviljelykseen liittyvästä kuvakielestä Ahlqvistilla ks. esim. Kohtamäki 1956: 422–427. Vrt. Heikki Kukkonen, joka muutti nimekseen Renqvist, puhdas oksa (viittaus puhtaan oksaan Jumalan viinitarhassa).

⁹ Ks. esim. Simelius 1914: 107–131, 156–187, 193–198; Laitinen 1993: 99–101. Maliniemi 1960: 90–92 puolestaan on osoittanut, miten Schillerin alkuperäinen sävy on Oksasen suomennoksessa muuttunut.

Ahlqvistin ja Kiven suhde runousoppiin

August Ahlqvist oli eittämättä aikansa etevin runousoppinut Suomessa. Sitä osoittavat etenkin hänen professorinväitöskirjanaan julkaistu *Suomalainen runous-oppi kielelliseltä kannalta* (1863) ja hänen professoriväitöstilaisuudessa pitämänsä esitelmä ”Runouden raaka-aine” (1863).¹⁰ *Suomalaisesta runous-opista* samoin kuin Ahlqvistin eräistä yksittäisistä lausumista ilmenee hänen perehtyneisyytensä saksalaiseen estetiikkaan ja poetiikkaan. Ilmari Kohtamäki (1956: 210–216) on tältä osin nostanut esille erityisesti Ahlqvistin ikätoverin Rudolph von Gottschallin. Kohtamäki on kiinnostavasti siteerannut rinnakkain Ahlqvistin *Suomalaista runous-oppia* ja Gottschallin vuonna 1858 ilmestynyttä, useisiin painoksiin yltänyttä teosta *Poetik. Die Dichtkunst und ihre Technik*. Kohtamäki ei kuitenkaan syytä Ahlqvistia plagioinnista, vaikka sekin ajatus kieltämättä tulee mieleen, etenkin kun Ahlqvist vain kerran teoksensa ensimmäisen sivun alaviitteessä mainitsee Gottschallin nimeltä puhuen muuten vain ”kaunotieteen harjoittajasta”. (Kohtamäki 1956: 213–216.) Kuitenkin Ahlqvist viittasi myös muihin ulkomaisiin teoreetikoihin mainiten lisäksi suomalaiset Porthanin ja Lönnrotin.

Suomalainen runous-oppi jakautuu viiteen pääosaan, joissa kolmessa ensimmäisessä käsitellään mittaa, sointua (alku- ja loppusointu) ja kertoa (parallelismia). Neljännessä luvussa painotetaan Mattias Salamniuksen *Ilolaulu Jesuksesta* -runoelman merkitystä ja katsotaan, miten monet Salamniuksen seuraajista, kuten Kristfrid Ganander ja Jaakko Juteini syyllistyivät virheisiin. Päätösluvussa Ahlqvist tarkastelee oman aikansa runoutta mitan ja soinnun kannalta. Tässä ei ole mahdollista paneutua lähemmin Ahlqvistin ajatuksiin mainituista aihepiireistä. Sen sijaan on aiheellista mainita siitä, että Ahlqvist näki oman aikansa jonkinlaisena murrosaikana runouden kehityksen osalta:

Epäilemättä on – – suuri muutos Suomen runoudessa tapahtunut eli tapahtumassa. Niinkuin Suomen kansa muussakin olossansa kokee omistaa itsellensä europalaisen sivistyksen muodot, niin pyrkii se runoudessansakin vapaaksi peritystä yksi-puolisuudesta. Tapahtunut muutos ei siis ole vahingoksi luettava, vaan edistyksenä pidettävä. Muinaisuuden muodot jättää kansa taaksensa, vaan ei muuten kuin ottaen niistä mukaansa uuteen muotoon kaikki niiden hyvät avut ja etuisuudet. (Ahlqvist 1863: 79.)

Kuten tästäkin sitaatista ilmenee, Ahlqvist näki tärkeäksi Suomen saattamisen yhteyteen eurooppalaisen sivistyksen kanssa. Kiinnostava on myös maininta ”peritystä yksi-puolisuudesta”. Ahlqvist on aivan ilmeisesti ajatellut, että Kalevala ja kansanrunous eivät riitä vaan tarvitaan muutakin – sitä mitä eurooppalainen sivistys tarjoaa. Yhteyden luominen Eurooppaan ei kuitenkaan käynyt hetkessä, vaan kyseessä oli meneillään murrosaika. Kun Aleksis Kivi sitten julkaisi runojaan, Ahlqvist ei tullut ymmärtäneeksi, että Kivikin omalla tavallaan edusti tätä murrosaikaa ja oli irtautumassa ”tuosta peritystä yksi-puolisuudesta”.

Ahlqvistin runousopillisilla näkemyksillä oli voimakas vaikutus suomalaisen runousoppiin ja kirjallisuudentutkimukseen vuosikymmeniksi

¹⁰ *Runouden raaka-aine* (*Esipuhe rohvessoriväitöksessä 1863*) ilmestyi painettuna Savokarjalaisen osakunnan albumin *Koittaren* niteessä V vuonna 1867.

eteenpäin. Ahlqvist siis näki, että kansanrunouden rinnalle tarvittiin muuta, mutta hänen vaihtoehdoksi ehdottamansa sitoutuminen klassiseen ja saksalaisperäiseen runousoppiin esti näkemästä muita mahdollisia muotoja rytmiperiaatteita. Tämä taas johti siihen, että Kivi on saanut osakseen arvostelua ”muodollisesta avuttomuudesta”.¹¹

Aleksis Kiven hallussa olleiden ja/tai käyttämien kirjojen luettelossa ei ole mitään varsinaisesti runousopillisia teoksia Horatiuksen *Ars poeticaa* lukuun ottamatta. Mutta hän ei ole voinut olla tietämätön runousopista, sillä jo hänen opettajansa Fredrik Cygnaeus oli paitsi itse runoilija myös runouden tutkija. Lisäksi Cygnaeuksen Kalevalan traagista ainesta koskeva tutkielma oli Kiven hallussa. Toiseksi, Kivi oli luonnollisesti runouden lukijana perehtynyt erilaisiin lyriikan lajeihin, erilaisiin runomittoihin ja erityyppisiin runoilijoihin, antiikin runoilijoiden ohella esimerkiksi Runebergiin sekä ruotsalaisiin Thomas Thorildiin ja Erik Johan Stagneliukseen. Kerran Kivi kirjoitti myös teoreettisesti, tosin hyvin lyhyesti, runouden teknisistä ongelmista. *Kanervalan* esipuheessa hän nimittäin kajosi runoudessa esiintyviin lyhennyksiin. Kivi puolusti käytäntöään jättää heittomerkin pois Lönnrotin näkemyksellä. Lönnrot oli kirjassaan *Wanhaja ja Uusia Wirsiä Suomalaisen Wirsikirjan korjaamista varten* (1865) puolustanut lyhyiden muotojen käyttöä ilman heittomerkkiä pitempien muotojen rinnalla. Vetoaminen Lönnrotiin on nähtävissä vastineena Ahlqvistin *Mehiläisessä* 1861 esittämälle arviolle Kiven ensimmäisistä runoista; Ahlqvistin mukaanhan Kivi ”leikkelee sanoja – – niin kuin äkkinäinen nauriin-listijä naurista”. (Ks. Viljanen 1953: 8.) Kiven näkemykset runoudesta voisivat saada uutta valaisua, jos käytettävissä olisivat ne reunamerkinnot, joita hän on tehnyt Thomas Thorildin runoihin – kukaan ei liene niitä tutkinut.¹²

Aleksis Kivi oli sinänsä hyvin tietoinen siitä, että hänen runoutensa erosi muiden runouskäsityksistä. Tämän hän toi selvästi ilmi kirjeessään Thiodolf Reinille joulukuussa 1869. Hän viittasi Julius Krohnin kriittiseen arvioon *Kanervalasta* ja jatkoi: ”Epäilemättä on hän monessa kohtaa oikeassa, mutta hänellä on kuitenkin toinen käsite suomen runoushengestä kuin minulla ja – monella muulla. Hän onkin Saksalainen.” (Kivi 1984: 334–335.) Huomautus on kiinnostava ja sattuva, kun ottaa huomioon, että toinen auktoriteetti, Ahlqvist, oli nojautunut saksalaiseen runousoppiin. Kivi oli sitä paitsi oikeassa Krohnin saksalaisuudesta: tämä oli Viipurin saksalaisia saksa äidinkielenään.¹³

Vielä huomionarvoisempaa on se mitä Kivi kirjoitti Reinille syyskuussa 1869. Lähtökohtanaan se, mitä Yrjö Koskinen oli kirjoittanut *Helsingfors Dagbladista*, Kivi esittää oman näkemyksensä lehdestä ja Oksasen siinä saamasta arvostuksesta:

¹¹ Kiitän anonyymiä lausunnonantajaa huomion kiinnittämisestä Ahlqvistin runousopillisten näkemysten vaikutukseen.

¹² Se että Kivellä oli ollut käytössään Thorildin kootut teokset ja että hän oli tehnyt niihin merkintöjä, on ollut tiedossa sen jälkeen kun J.V. Lehtonen oli kyseiset niteet nähnyt; ks. Lehtonen 1933: 32; Kajanti 1970; Riikonen 2009.

¹³ Myös Leino kiinnitti huomiota Julius Krohnin saksalaisuuteen. Samalla hän kuitenkin totesi: ”Hän juutti juurensa suomalaisen maaperään ja hänestä tuli suomalainen runoilija, ei luonnon laupiaan luvalla, kuten Aleksis Kivestä tai A. Oksasesta, vaan oman sisällisen valikoimisensa avoimella valtakirjalla.” (Leino 1983 [1909]: 52.)

Minä olen aina pitänyt Dagbl. suomen kielen suurimpana ja vaarallisimpana vihamiehenä. Se tahtoi lyödä kumoon, tehdä mitättömäksi kaiken suomellisuuden, vaihka "prenumerations politik" vaatii sen puhumaan toista. Mutta se on puheissansa hyvin saatanallinen, ne ovat enemmän suomen kielen vahingoksi kuin eduksi. Mutta tähän taidettaisi sanoa: onhan Dagbl. kylläkin mieluisa Oksasen runoille, niitä ankarasti kiittelee ja ylistelee. Kuitenkin on tässä huomattava, että Dagbl[a]dilla, vaihka ei sillä ole juuri suuriakaan neron-voimia, on kuitenkin joteskin tarkka vainu ja silmä; se tuntee ja käsittää, että Oksasen runollisuus, sen kieli, henki ja lausetapa, ei koskaan edistä suomen asiaa, vaan saattaa sen pikemmin ijankaikkiseksi jäätymään kankeisiin kaavoihinsa. Tämän huomaa Dagbl. ja lyö kaksi karpästä yhtäikaa: tekee itsensä hyväksi mieheksi monen suomalaisen silmissä ja hämmentää kuitenkin suomellisuuden luonnollisen, lämpymän, oikean virran juoksua. (Kivi 1984: 328–329; ks. myös Tarkiainen 1923: 145–150.)

Kivi on tässä harvinaisen selvästi tuonut esille käsityksensä siitä, miten suomenkielisen runouden tulisi kehittyä – vapaana ulkomaisista kaavoista. On tosin vaikea sanoa, mitä Kivi on täsmällisemmin ottaen Oksasen "runollisuudella" tarkoittanut, mutta se käy kuitenkin selväksi, miten perinpohjin Kivi katsoi oman runoutensa eroavan Oksasen runoista. Samalla hän on sattuvasti tuonut esille *Dagbladin* "saatanallisuuden" suomen kieltä kohtaan, kun lehti ylisti Oksasen "suomellisuudelle" vierasta kirjoitustapaa.¹⁴ *Dagbladin* Oksas-arvostelu on varsin pitkä ja perusteellinen. Kiveä on saattanut erityisesti ärsyttää lehden toivomus, että Oksasen säkenet "putoaisivat hedelmää tuottavana kylvönä suomalaisen runouden halmepeltoon".¹⁵

1860-luku oli merkittävä suomenkielisen runouden kannalta. Oksasen *Säkeniä* ilmestyi 1860, samana vuonna kuin Kiven kaksi ensimmäistä runoa *Mansikoita ja mustikoita II:ssa*, Suonion *Runoelmia* 1865, Kiven *Kanervala* 1866 ja samana vuonna myös Suonion toimittama antologia *Helmivyö suomalaista runoutta*. Samalla vuosikymmenellä ilmestyi lisäksi Ahlqvistin edellä mainittu teos *Suomalainen Runous-oppi kielelliseltä kannalta*. Kiven on täytynyt olla tästä kehityksestä tietoinen.

Mitallista ja loppusointuista eurooppalaista runoutta ja sen traditioita painottavat V. A. Koskenniemi ja Emil Zilliacus liittyivät traditioon, jonka voi ainakin eräiltä osin katsoa alkaneeksi edellisen kohdalla August Ahlqvistista, jälkimmäisen kohdalla J. L. Runebergista. Tämän tradition vastapoolina voidaan pitää sitä traditiota, joka suomenkielisellä puolella on alkanut Aleksis Kivestä, ruotsinkielisellä puolella Josef Julius Wecksellistä ja jolle on ominaista poikkeaminen klassisen runousopin säännöistä ja ihanteista. Leino puolestaan liitti itsensä juuri siihen traditioon, jota Kivi edusti. (Ks. Lahdelma 1988: 263.) Kiven tavoin J. J. Wecksell meni runoilijana omille linjoilleen. Tässä voidaan ajatella vain hänen hyvinkin modernistista monologiaan "Almqvist" (1868) ja runoan "Lokomotivförarn" (1861), joka vauhdin ja modernin teknisen välineen kuvauksena on suorastaan Suomen ensimmäinen futuristinen runo, tietenkin *avant la lettre*.

¹⁴ Voi kysyä, oliko Kiven näkemys *Helsingfors Dagbladista* täysin oikeutettu. Lehti oli luonteeltaan liberaali, ks. Engman 2018: 121–131.

¹⁵ *Helsingfors Dagblad*in arvostelusta ks. lähemmin Simelius 1914: 267–269. Lehti palasi Oksasen runoihin *Säkenien* kolmannen painoksen ilmestyttyä 1874. Arvostelijana toiminut nimimerkki V eli kirjallisuudentutkija Valfrid Vasenius painotti *Säkenien* merkitystä suomen kielen kehittäjänä; ks. Simelius 1914: 273–274.

Metriikkaa ja eufoniaa

Ahlqvistin ohjelmana oli suomen kielen ja suomalaisen kirjallisuuden kehittäminen sellaiseksi, että sillä voitaisiin kirjoittaa eurooppalaisia runomittoja käyttäen runoja, jotka edustaisivat eurooppalaisen lyriikan eri lajeja. Tästä hän itse näytti mallia omista runoistaan, jotka kaikki sisältyvät *Säkeniä*-kokoelmaan. Tulokset olivat joissakin tapauksissa lajissaan tuolloisen suomenkielisen runouden parhaimmista, kuten kokoelman aloittava ”Säkenet”-runo, nationalistiselta kannalta kiinnostava ”Suomen valta”, joka ennakoii eräitä Koskenniemen isänmaallisia runoja, ”Savolaisen laulu”, balladi ”Koskenlaskijan morsiamet” ja ”Suomalainen sonetti” – puhumatkaakaan tuosta erikoisesta itsetunnuksesta ”Sydämeni asukkaat”. Edellä on jo mainittu, miten Kai Laitinen on korostanut Oksasen runouden liikuma-alueen laajuutta ja erikielisten taustatekstien runsautta. Metriikan osalta hän toteaa: ”Metrisesti tarkastellen [Oksasen runous] nojaa hyvin moneen erilaiseen traditioon: yhtäältä antiikkiin, toisaalta loppusoinnilliseen germaanisiperäiseen runouteen, edelleen kalevala-mittaiseen kansanrunon uudempaan kansanlauluun, kristillisiperäiseen latalaiseen runoon ja virsirunouteen – ynnä muihin.” (Laitinen 1993: 101.) Oksasta voidaankin syystä pitää merkittävänä tienraivaajana eurooppalaiseen suuntaan, taustana vankka runousopillinen tietämys.

Oksasen edustamaan traditioon nähden Kivi oli radikaalimpi, modernisti, voisi anakronistisesti sanoa, siinä mielessä, että hän ei käyttänyt runoissaan antiikin runomittoja mutta ei myöskään keskiajalta periytyviä mittoja. Hänen runoutensa ei myöskään ole loppusoinnillista. Runomittaisessa näytelmässään *Karkurit* hän kuitenkin käytti Shakespearelta tuttua silosäettä (*blank verse*). Kun Kivellä juuri näytelmäkirjailijana oli tarve tuottaa eurooppalaisten standardien mukaisia historiallisia ja raamatullisaiheisia näytelmiä ja suuri tragedia (*Canzio*), lyyrisenä runoilijana hänellä ei näytä tällaista tarvetta olleen.

Kun edellä viitattiin Kai Laitisen näkemykseen Oksasen metriisestä monipuolisuudesta, rinnalle voidaan asettaa Aale Tynnin näkemys Oksasen ja Kiven eroista metriikan suhteen. Tynni on tämän eron tiivistänyt värikkäästi:

Siinä missä Oksanen ja Suonio vasta opettelivat liikkumaan kompastelematta runojalkoihinsa ja riimittelivät huolekkaasti kuin kansakoululainen sepittäessään äitienpäivärunoa, Kivi kehitti omaperäiset rytmiset rakennelmansa yhdistelemällä pitempiä ja lyhyempiä säkeitä, vaihtelemalla ylenevää ja alenevaa runomittaa ja saaden säkeensä soimaan aivan ilman loppusoinnutusta. (Tynni 1978: 76.)

Tynni on esimerkkeinä siteerannut Kiven runoja ”Keinu” ja ”Helavalkea” ja osoittanut, miten niiden metriikka havainnollistaa liikettä.

Tynnin maininta Kiven ”säkeiden soimisesta”, ts. runojen eufonisuudesta, on huomionarvoinen. Tynni puhuu samassa yhteydessä myös ”kielen äänteiden soinnuttamisesta”. Kyse on siitä, mistä venäläiset formalistit puhuivat ”orkestraationa” (*instrumentovka*), johon kuuluu joukko erilaisia äännetehoja, ilmeikkäiden äänteiden käyttöä, alku- ja loppusoinnutus ja riimi (ks. esim. Wellek & Warren 1969: 193–199, orkestraatiosta 194–195). Ryhtymättä lähemmin käsittelemään tätä monimuotoista il-

miötä voi ilman muuta todeta, että siinä on Kiven runojen huomattava vahvuus. Mainittakoon vain säe ”Öillisten liekkien lumovas loistees” (runossa ”Helavalkea”) tai samalla myös humoristista kekseliäisyyttä osoittavat säkeet ”keksahtelee, keikahtelee / kenokaula fröökänä” (runossa ”Paimentyttö”).

Vaikka Oksaseltakaan ei puutu eufonian kannalta vaikuttavia säkeitä (”Syksyn kolkko synkkä ilta / kattaa kaupungin ja maan”), hän on kuitenkin yksivakaisempi kuin Kivi. Asiaan on aivan ilmeisesti vaikuttanut Oksasen pyrkimys välttää sellaisia sanalyhennyksiä ja muita kirjakielestä poikkeavia muotoja, joilla Kivi saa kieleensä sointuisuutta.

Mainitsen vielä eräästä V. A. Koskenniemen esiin nostamasta näkökohdasta. Vaikka Koskenniemi runoilijana edusti niitä runotyyppisiä, jotka Ahlqvist osaltaan oli tuonut suomenkieliseen kirjallisuuteen, hän ei ollut mitenkään välinpitämätön Kiven lyriikkaa kohtaan. Päinvastoin, hän on kirjoittanut siitä hyvinkin innoittuneesti ja arvostavasti, vaikka mainitseekin niiden ”muodollisesta avuttomuudesta” (vrt. edellä s. 54). (Koskenniemi 1934: 199.) Koskenniemen Kivi-monografiassa on lisäksi eräs huomionarvoinen, tosin jotenkin arvoituksellinen maininta Kiven ”yleensä oodi-kaikuisesta lyriikasta”. Oodi ei tässä yhteydessä voi tarkoittaa Horatiuksen tyyppisiä tarkkaa säkeistörakennetta ja tarkkoja runomittoja noudattavia, hyvin tiiviitä runoja (Maddison 1960: 25–38), jollaisia on Runebergillä ja myös Ahlqvistilla. Pikemminkin Koskenniemen lyhyt toteamus voisi viitata sellaisiin laajoihin ja löyhemmin rakennettuihin, metrisesti vaikeisiin oodeihin, jollaisia antiikin Kreikassa kirjoitti Pindaros (vrt. edellä s. 46).

Aiheiden vertailua esimerkkien valossa

Saatavissa olevien tietojen valossa ei ole yksityiskohtaisempaa tietoa siitä, missä määrin Kivi oli lukenut Ahlqvistin runoja ja mitä hän niistä ajatteli. Eräitä poikkeuksia lukuun ottamatta ei ole etsitty yhtäläisyyksiä Kiven ja Ahlqvistin runojen aiheiden, teemojen ja kuvakielen välillä. Seuraavassa asiaa tarkastellaan toisaalta eräiden yleisten piirteiden, toisaalta eräiden yksittäisten esimerkkien valossa.

Kaikki ne lajit ja runouden muodot, joita jo Oksanen oli käyttänyt, olivat suomalaisessa runoudessa esillä, kunnes niiden rinnalle tuli etenkin Tulenkantajien ajan ja 50-luvun modernismin myötä uusia esitystapoja, jotka sitten tulivat enemmän tai vähemmän vallitseviksi. Tässä Oksanen runoista voidaan jättää käsittelemättä esimerkiksi sellaiset aatehistorian kannalta kiinnostavat kuten ”Valtiollista” ja ”Meidän vieraissa-käynnit” tai vuoden 1869 suuri promootioruno, sillä mitään niiden tyyppisiä runoja Kivi ei kirjoittanut.

Runoissaan Oksanen liikkuu niin maaseutumaisemissa kuin kaupungissakin. Hänellä on esimerkiksi erikoinen runo ”Lähteelle kadussa”, jossa valitetaan lähteen joutumista kaupunkiin (Oksanen 1898: 110–112). Kivi rajoittuu maaseutuun ja maalaismaisemaan. On kuitenkin ilmeistä, että juuri suomalaisen maalaismaiseman kuvaajana Kivi toi esille koko lyri-

sen etevyytensä. Kivi jatkoi korkealta paikalta nähdyn maiseman kuvausta, jota on pidetty suorastaan paradigmaattisena suomalaisessa runoudessa ja jonka merkittävimpiä ilmentymiä on Runebergin ”Heinäkuun viidennen päivän” panoraamakuvauus.¹⁶ Kiven jatkuva ”korkeuden” mainitseminen, niin topoksena kuin se esiintyykin, vaikuttaa toisinaan maneerimaiselta. Oksasen maisemakuvaus on Kiveen verrattuna rajoittuneempaa.

Verrattuna Oksaseen ja muuhun 1860-luvun runouteen Suomessa Kivi ei oikeastaan sopinut mihinkään joukkoon tai kehenkään rinnastettavaksi, vaikka tietysti kaikenlaisia yhtymäkohtia eri tahoille löytyy. Kivi oli runoja kirjoittaessaan huomattavan kaukana ahlqvistilaisista ihanteista eikä kirjoittanut sonetteja tai antikisoivia runoja Sapfon tai Alkaioksen stroofejä käyttäen. Hän ei myöskään kirjoittanut kertovia runojaan heksametrimittaa käyttäen, mutta esimerkiksi *Seitsemän veljeksien* proosassa on ”kivimäistä kuusimittaa”, mitä nimitystä Lauri Viljanen (1953: 34) on käyttänyt. Sitä paitsi ei Kivikään lyriikassaan täysin unohtanut antiikin lyriikkaa, mistä kertovat eräät alluusiot (ks. Riikonen 2017).

Mutta Kivi ei myöskään ryhtynyt miksikään kalevalaisen runon jatkajaksi ja kalevalamitan käyttäjäksi. Oma kiinnostavuutensa on sillä, että Kivi juuri lyyrikkona nousi uuteen arvoon samoihin aikoihin 1950-luvun modernismin kanssa. Keskeisessä asemassa tässä suhteessa olivat Lauri Viljasen edellä mainitut tutkimukset.

Seuraavassa on yksittäisten runojen vertailuun valittu Suomea (ja Savoia) käsitteleviä runoja, nälkävuosiin liittyvät runot, sota-aiheisia runoja, henkilökohtaisia tunteita käsitteleviä runoja sekä etenkin kuvakielen takia luontoon, maanviljelykseen, puutarhanhoitoon ja metsästykseseen liittyviä runoja. Samoin tarkastellaan Oksasen ja Kiven juomalauluja.

1) Lauri Viljanen on nähnyt yhtäläisyyttä Oksasen ”Savolaisen laulun” ja Kiven ”Suomenmaan” välillä nimenomaan suhteessa Runebergin runoon ”Maamme”. Viljanen kirjoittaa:

Todennäköisesti nuorta Kiveä yllytti Oksasen ”Savolaisen laulu”. Paitsi että tämä oli jo pitkin 1850-lukua tunnettu ja suosittu, se ehkä osui Kiven silmiin tärkeässä kehityskäänneessä, v. 1857, Eero Salmelaisen toimittamasta kirjasta Pääskyisen pakinoita, ”Kiehkurainen kertomia Suomen kieltä oppivaisten hyödyksi”. Oksasen luonnontutkimus, Runebergiin verraten vahvemmin suomalainen, tyydytti epäilemättä Kiveä. Sekä ”Savolaisen laulusta” että ”Suomenmaasta” puuttuu tuo viittaus Suomen köyhyyteen, josta Runeberg puhuu ”kullan” ja ”tähtitanssin” yhteydessä. (Viljanen 1953: 34.)

Viljanen on myös suorittanut toisenlaista vertailua ”Savolaisen laulun” ja ”Suomenmaan” välillä, osoittaen tällöin havainnollisesti, miten eri teille Ahlqvist ja Kivi menivät. Viljanen kirjoittaa:

Nuori Kivi ei ole Oksasen tavoin pystynyt jäljittelemään ruotsinkielisen stroofin ylen taidokasta riimitystä. Siitä hän onkin välittänyt vähemmän, hänen runokorvansa on jo täällä vaatinut ennen kaikkea painon luonnollisuutta ja sen mukanaan tuomaa tunteilmauksen soinnollisuutta ja plastillisuutta. (Viljanen 1953: 34.)

Kun näin oli, saattoi Ahlqvist omalta kannaltaan väittää, että ”[r]unomitta, sointu, kielellinen kaunistus olivat kaikki Kivelle aivan tunte-

¹⁶ Korkean paikan muodostamasta topoksesta Kivellä ja panoraamakuvauksesta ks. Turunen 2017: 234–235 ja 236–238 sekä siinä mainittu kirjallisuus. On erikoista, että Runebergiä ei näissä yhteyksissä ole mainittu.

mattomia asioita”. (Ahlqvist, *Kieletär* 1874, sit. Lehtonen 1931: 231.)¹⁷ Soinnulla Ahlqvist on tarkoittanut alku- ja loppusointua, riimiä. Kysymys ”Suomenmaan” riimistä ja yleisemminkin runon muodosta ja luonteesta on herättänyt negatiivisia arvioita. (Kiven runosta suhteessa Runebergiin ks. Nummi 2007: 8–31, runon kritiikistä Nummi 2007: 12.)¹⁸ Kiven teksti soljuu kuitenkin hyvin luontevasti ja siinä on Viljasen sanoin ”soinnullisuutta”.

”Savolaisen laulun” ohella Oksasella on myös yleensä Suomea käsittelevä runo ”Suomen valta”. Se poikkeaa täysin Kiven runon lempeästä Suomi-kuvasta. Kun Oksasen runossa Suomi ulottuu Äänisjärvestä Pohjanlahteen ja Auran rannoilta Ruijaan, kyseessä on jo suoranainen ”suursuomalaisuuden apoteoosi”, kuten Ilmari Kohtamäki (1964: 386) on sitä kutsunut. Kohtamäki (1964: 386) on myös sattuvasti huomauttanut siitä, että runon säkeet ”Kelläs tässä ois äänen vuoro / Meidän maata johdattaa?” ja ”Suomalainen siis yksin käyköön / Käsin ohjiin onnensa” tuovat mieleen Viaporin rakentajan Augustin Ehrensvardin sanat ”Seiso täällä omalla pohjalla äläkä luota vieraan apuun”. Sen sijaan Kivi (kirjeessään Bergbomille vuodenvaihteessa 1869–1870) arvosteli ”suomenkiihkosuutta ja sen esimiehiä” (Kivi 1984: 341–342). ”Suomen vallassa” valta toteutuu kielen kautta ja sen avulla. Ylimalkaankin Oksasella on runoudessaan yhtenä aiheena juuri kieli, mikä Kiveltä kokonaan puuttuu.

2) Molemmat runoilijat reagoivat runoissaan ajankohtaiseen traagiseen tapahtumaan Suomessa, ns. suuriin nälkävuosiin 1866–1868. Ne tulivat esille muidenkin runoilijoiden tuotannossa: Oksasen ja Kiven ohella aihetta käsitelivät Topelius ja Isa Asp (ks. Hökkä 2018: 146–148). Myös kuvataide kiinnitti huomionsa nälkävuosiin, esimerkkinä talvimaiseen sijoittuva Hjalmar Munsterhjelmin maalaus ”Nälkävuosilta” (1870). Oksanen (1898: 20–22) kirjoitti runot ”Eräs nälkätalven kuvia” ja ”Äitillä on nälkä”. Edellisessä on päiväys ”1867 vuoden lopulla”, jälkimmäisessä ”Kevättalvella v. 1868”. ”Äitillä on nälkä” -runo saa allegorian luonnetta, sillä äidin voi katsoa tarkoittavan Suomea, vaikka runo samalla liittyy konkreettiseen nälänhätään. Runossa huomio kiinnittyy erityisesti sen keuhollisuuteen liittyviin kuviin: sydän, rinnat, kasvot, silmä, pää, sydänsuoni, suu, veri. Runon lopussa kuvasto saa jo lähes groteskin sävyn: ”Jos auttais: sydänsuonen’ / Puhkaisin mielellän’: // Johtaisin suuhus johdon / Sulinta vertäni, / Kuin tietäisin tään rohdon / Sun saavan terveeksi!” ”Eräs nälkätalven kuvia” -runo on kirjoitettu juuri pahimman nälänhädän vallitessa ja antaa karmean kuvan tilanteesta: runon minä tapaa naisen, joka lumihangessa kantaa kuollutta lasta.

Kivellä (1984: 87–91) puolestaan on runo ”Äiti ja lapsi” (ks. myös Oja 2017), joka on kirjoitettu samoihin aikoihin kuin Oksasen ”Eräs nälkätalven kuvia”, eli vuoden 1867 lopulla. Oksasen runoista poiketen Kivi ei esitä mitään dateerausta, mutta aikalaislukijalle on ollut täysin selvää

¹⁷ Ahlqvist, *Kieletär* 1874, sit. Lehtonen 1931: 231. Ahlqvist on *Kielettären* kirjoituksessaan laittanut Kiven kohdalla runoilija-sanana lainausmerkkeihin.

¹⁸ Nummi 2007: 8–9, 12. Nummi tutkii tekstienvälisiä yhteyksiä Runebergin ja Kiven välillä, mutta ei ota huomioon mahdollista ”Savolaisen laulun” merkitystä, vaikka mainitsee monia muita runoilijoita.

runon liittyminen ajan tapahtumiin. Kiven runon asetelmissa on samaa kuin Oksasella: äiti ja lapsi, talvi ja äidin ja lapsen kuolema (Oksasella tosin äiti ei kuole, mutta on kuolemaan menossa). Oksasen runossa tapahtumapaikkana on talvinen kangas, Kivellä osaksi mökki, osaksi kangas. Kivi on lisäksi tuonut mukaan talvimaisemassa ulvovat sudet. (Oja 2017: 250.) Talvimaiseman kuvaus on Kivi-tutkimuksessa yhdistetty Topeliuksen runoon ”Ödemarkens jul” (1846; suom. ”Salomaan joulu”) (Oja 2017: 250 viittaa Tarkiaiseen). Kiven runossa on Lauri Viljasen (1953: 56–57) mielestä miltei topeliusmaista ajanhenkeä. Myös Oksasen runo voidaan yhdistää Topeliuksen runoon. Vaikka kummassakin runossa kerrotaan tapahtuma, Kiven runo on otteeltaan eppisempi kuin Oksasen varsin tiivis tilannekuva. Kuten Viljanen on huomauttanut, Oksasen runo on Kiveen verrattuna karmeampi ja katkerampi sävyiltään.

3) Lapsi ja lapsen kohtalo tulee esille sekä Kivellä että Oksasella, edellisellä ”Sydämeni laulussa”, jälkimmäisellä runossa ”Pikku Anna”.¹⁹ Tässäkin tapauksessa erot ovat ilmeiset. Kiven runossa, joka kuuluu osana laajempaan kokonaisuuteen, *Seitsemään veljekseen*, lapsi jää anonyymiksi, Oksasella lapsi on nimetty Annaksi (lienee sattumaa, että Kiven romaanissa ”Sydämeni laulun” esittää juuri Anna, Seunalan Anna, nimihän oli varsin yleinen), joskin etunimi esiintyy Oksasen runossa pelkästään otsikossa. Kiven runo on lajiltaan traditionaalinen kehtolaulu, lyyrinen tuonela-kuvitelma, jossa lapsi saatetaan laulamalla Tuonelaan. Tuonela näyttäytyy eräänlaisena rauhan työssijana.

Oksasen runon puhuja esittelee tuntojaan otsikossa ilmaistun kuolemantapauksen jälkeen. Hän turvautuu jonkinlaiseen taivaskuvitelmaan. Viimeisessä säkeistössä hän pyytää enkeliä laskeutumaan luokseen, silloin ”sydämeni tyynynee”. Sellaisenaan runoa voi liikuttavuudessaan luonnehtia Oksasen ”Sydämeni lauluksi”.

4) Yhteisenä aiheena Oksasella ja Kivellä on sota. Oksanen (1898: 7–8) kirjoitti runonsa ”Sotamarssi” vuonna 1789 Ruotsin ja Venäjän välillä käydyn ja ruotsalaisten voittoon päättyneen Porrassalmen taistelun muistoksi, kuten otsikon jälkeen suluissa todetaan. Kiven runossa, joka on nimeltään yksinkertaisesti ”Sota”, ei nimetä mitään erityistä sotaa tai sotatapahtumaa, vaan liikutaan yleisemmällä tasolla.²⁰ Toisaalta Oksanenkaan ei itse runossa tuo esille mitään erityisesti Porrassalmeen liittyvää. Vaikka Kiven ja Oksasen runot ovat peräisin eri ajoilta, niillä on molemmilla yhteys vuoteen 1866. Oksasen ”Sotamarssin” osalta Kerttu Saarenheimo osoitti *risorgimentoa*, Italian poliittista elpymistä ja yhdistymistä kuvaavaa suomalaista runoutta koskevassa tutkielmassaan (1976) sen lähtökohdaksi italialaisen Angelo Brofferion (1802–1866) patrioottisen sotahymnin, joka puolestaan oli osoitettu Itävallan rajalla taisteleville italialaisille. Kerttu Saarenheimon ja hänen näkemyksiään toistelleen Eero Saarenheimon esiin nostamat yhteydet ovat ilmeisiä: Oksanen on sovit-

¹⁹ Kts. ”Sydämeni laulusta” Hökkä tässä julkaisussa.

²⁰ Tässä yhteydessä ei ole tarpeen puuttua ”Sota”-runon toisintoihin, jotka on kirjoitettu ”Tappelon” nimellä, Kivi 1984: 39–43. Koska Kivi ei viittaa suoraan mihinkään yksittäiseen sotaan, taustaksi on arveltu myös Pohjois-Amerikan sisällissotaa ja Tanskan ja Preussin-Itävallan sotaa, molemmat 1860-luvulla, ks. Lehtonen 1928: 258.

tanut italialaisen runon suomalaisiin puitteisiin. (K. Saarenheimo 1976: 151–153; E. Saarenheimo 1983.)

Sen paremmin Kerttu Saarenheimo kuin Eero Saarenheimokaan eivät kuitenkaan ole maininneet mitään Kiven ”Sota”-runosta. Eikö senkin innoittajana voisi olla Brofferion runo tai tapahtumat Itävallan ja Italian välillä? Ajatus on kiehtova, mutta tuskin paikkansapitävä. Brofferion sotahymni valmistui keväällä 1866 ja esitettiin sävellettynä toukokuun lopussa 1866, samoihin aikoihin, jolloin Brofferio kuoli. Suomessa se ilmestyi ruotsiksi käännettynä niinkin pian kuin kesäkuun lopussa. Käännös ilmestyi *Vecko-Bibliotheket*-nimisessä, vuosina 1865–1867 julkaistussa *Läsning för hemmet* -nimisessä lukemistossa, jota toimitti Theodor Sederholm (1832–1881). On ilmeistä, että Sederholm oli Brofferion runon ruotsintaja. Aleksis Kiven ”Sota” puolestaan ilmestyi *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* elokuun alussa 1866, joten periaatteessa olisi juuri ja juuri mahdollista, että Kivi on *Vecko-Bibliotheketin* kautta saanut aiheen runolleen, joka muuten eroaa täysin niin Brofferion kuin Oksasenkin runosta. Ossi Kokko (2017: 94–95) on katsonut, että Kiven *Kirjallisessa Kuukauslehdessä* elokuussa julkaistut runot oli kirjoitettu jo edellisenä talvena tai viimeistään keväällä. Mielenkiintoinen yhteensattuma joka tapauksessa on, että Kivi käsitteli sota-aihetta samoihin aikoihin, kun Brofferion sotahymni julkaistiin Suomessa ruotsiksi. Sitä paitsi Kiveä kiinnostivat Italian risorgimenton tapahtumat, mistä osoituksena on ennen kaikkea Italiaan sijoittuva *Canzio*-näytelmä (1867–1869).

Oksasen ja Kiven sotaa käsittelevät runot ovat yhteisestä aiheestaan ja ajan sotatapahtumien tarjoamista virikkeistä huolimatta aivan erilaisia. Oksanen on kirjoittanut runonsa iskeväksi marssilauluksi, jossa on tavanmukaisen kertosäkeen sijasta neljään kertaan toistuva, kahdeksan säkeen mittainen kertosäkeistö. Rakenne on erikoinen, sillä kertosäkeistöjä edeltävät vain neljän säkeen mittaiset tilannetta kuvaavat säkeistöt. Näkökulma runossa on maataan puolustavan: ”Meidän maata ei saa muut”. Vihollinen on saanut maassa aikaan verta ja puolustajan tehtävänä on karkottaa väkivalta: ”Vaarat virkkaa, rannat raikuu: / Väkivalta täältä pois!” Väkivaltaa ei vastusteta millään pasifistisella asenteella vaan voimalla: ”Laukku selkään, miekka vyölle, / Tulikeihäs olalle!” ”Sotamarssi” kuuluukin siihen traditioon, joka alkaa Tyrtaioksesta ja jota Suomessa ovat Oksasen jälkeen jatkaneet Koskenniemi ”Thebalaisten taistolaululla” ja Sillanpää ”Marssilaululla”.

Kiven ”Sota”-runossa jonkinlainen viittaus sotilasmusiikkiin on säkeissä ”ja torvi soi / ja trumpu pauhaa”. Mutta Oksasesta poiketen Kivellä on mukana myös voitettujen kohtalo, jonka kuvauksen osuus on runossa merkille pantavan laaja. Runon viimeisessä säkeistössä Kivi kohottaa sankariksi kaatuneen sotilaan: ”Mut kaatuneen sankarin sielu / on astunut korkuuden linnaan, / ja, hymyten autuaass’ rauhass’, / hän katselee tannert’ allans: / siell’ torvi soi, / ja trumpu pauhaa, / ja kumisee kultanen kangas, / kosk’ Tuonelan enkeli niittää.” Säkeistö on tyyppillinen Kivelle sikäli, että siinä esiintyvät hänen runojensa vakioelementit korkuus ja kangas. Luonto- ja maisemaelementit ovat runossa tärkeitä. Kankaan vastineita ovat pelto ja tanner, mutta runossa mainitaan myös ranta, aalto, laine ja

ukkospilvet. Myös Oksanen on ”Sotamarssissa” maininnut niin kankaat, lehdot, laaksot ja rannat, mutta ne eivät ole oikeastaan tapahtuma- tai taistelupaikkoja vaan puolustettavaa meidän maatamme (”meidän täällä on niityt, pellot”).

Keskeinen Kiven ja Oksasen sota-aihetta yhdistävä tekijä on kuva kuolemasta niittäjänä. Oksasella se tosin ei esiinny ”Sotamarssissa” vaan juhlarunossa ”Malja, esitetty Suomen Yliopiston Sijaiskanslerille, Herra Paronille J. R. Munck”: ”Hän Tuonen on tuiskuja nähnyt, / Veren vuotais- sa miekkansa välkkyi, / Hän ei kuoloa karta, ei pelkää, / Mut Kuolopa, k u n n i a n t e h d e n, / Manaviikatettansa nostain / Sivu astuu ja nuoria niittää” (ks. Lehtonen 1928: 255). Ajatus, että kuolema tekee kunniaa 70-vuotiaalle, sotasankarinakin toimineelle Munckille (tämä oli taisteluturkin sodassa 1828–1829) ja siirtyä niittämään nuoria, on itsessään sangen erikoinen (sitä paitsi on jonkinlaista kohtalon ironiaa siinä, että Munck kuoli jo puoli vuotta myöhemmin). Kaukainen vertailukohta on Tyrtaioksen ”Ateenalaisten laulu”, jossa todetaan, miten juuri nuorukaiselle kuuluu kuolla taistelussa. Kuvat kuolon enkelistä ja viikatemiehestä ovat tietenkin olleet runouden ikaikaista ainesta huipentuakseen pohjoismaisessa kirjallisuudessa Johan Olof Wallinin suureen oodiin ”Dödens Engel” (1839).

Lienee myös syytä muistuttaa siitä, että suomenkielisinä sotaa kuvanneina runoilijoina eivät Kivi ja Oksanen kohoa edeltäjänsä Jaakko Juteinin tasolle, mitä kuvauksen voimakkuuteen ja leiskuvuuteen tulee. Kyseessä on Juteinin ”Wenäläinen elli Runo Pohjan Sodasta” (1816), jossa kohteena on taistelu ”Leipsin laajan laiumella”, eli Napoleonin häviämäs. Kansojen taistelu Leipzigin 1813 (Lehtonen 1928: 273–274).

5) Edellä mainitussa Kiven runouden ominaislaadun ja aihepiirin hyvin tavoittaneessa artikkelissaan J.A. Hollo kirjoitti:

Kiven runoille, samoin kuin hänen proosatuotteilleenkin, antaa erittäin mieltäkiinnittävän ja yksilöllisen leiman niiden elävä havainnollisuus. Tämä ominaisuus heti eroitti Kiven lyrilliset tuotteet muista samanaikaisista – – . Hänen runollista tuotantoansa muistellaan heti nousee mieleen lukuisa joukko *kuvia*, jotka lähtemättömästi ovat mieleen syöpyneet: kesäillan keinut, valkeat liinat, syksyllän hämärässä nuokuva, Hämeenmaitten kultaiset tiet ja Anianpellon meluisat markkinat. Lyrillinen runoilijahan yleensä lähtee jostain subjektiivisesta tunneliikahduksesta ja koettaa sen piiriin vetää ulkoisia kuvia vain, mikäli ne tuota sielullista pääteemaa säestävät, saaden siten syntymään eheän yleistunnelman. Kivi menettelee kaikkialla toisin. Ottaen lähtökohdaksi jonkun ulkomaailmassa huomaamansa ilmiön hän syventyy sen yksityiskohtaiseen kuvailuun niinkin, ettei suoranaisesti ollenkaan vetoa omiin tunneliikuntoihinsa. (Hollo 1992 [1912]: 15.)

Kun mainitsin liikkuma-alueesta, joka Oksasella näytti olevan laajempi, kyse oli eurooppalaisista runomitoista ja aiheista. Toisaalta kuitenkin Kiven kohdalla on syytä puhua suuremmasta mielikuvituksellisuudesta, jos ajatellaan esimerkiksi kertovaa runoa lintukotolaisista. Jos asian haluaisi ilmaista Koskenniemen (1934: 199) sanoin kaunopuheisesti, Kiven säkeet ”loihtivat unenomaisia runonäkyjä muiston ja kaipauksen viileään etäisyyteen”.

Mutta jatkan vielä eräällä Oksasen ja Kiven runouden yhdistävistä piirteistä. On kuvaavaa, että juuri se sattuu olemaan Kiven kohdalla poikkeus siihen nähden, mitä Hollo sanoi. Sekä Oksasella että Kivellä

on ikään kuin sielun syövereistä lähtevä runo. Kiven kohdalla kyse on ”Ikävyyss”-runosta (Kivi 1984: 113–114), Oksasen kohdalla ”Sydämeni asukkaat”-runosta (Oksanen 1898: 103–104). V.A. Koskenniemi (1934: 201–202) kirjoitti Kivi-teoksessaan ”Ikävyyss”-runosta, että siitä ”paljastuu kuin kuilun pohjalta synkkä, elämää kieltävä tunne, tyhjyyden toivotus, joka koruttomassa lakoonisuudessaan vakuuttaa meitä siitä, että runo on luettava sananmukaisesti.” Synkkä näkemys tulee esille myös Oksasen runossa. ”Sydämeni asukkaat” vaikuttaa mielenlaadun kahden vastakkaisen puolen kuvauksena niin henkilökohtaiselta, että sitä lukee pikemminkin Ahlqvistin kuin Oksasen kirjoittamana tunnustuksena.

Kiven ”Ikävyyttä” ja Oksasen ”Sydämeni asukkaita” yhdistää maininta kahdesta vastakkaisesta puolesta: Kivellä taivas ja Gehenna (helvetti), Oksasella perkele ja enkeli, Etna ja laakso. Ainakin Oksasen kohdalla taustana voidaan nähdä nimihenkilön sanat Goethen *Faustissa* siitä, miten hänen rinnassaan on kaksi sielua (*Faust*, Ensimmäinen osa, Kaupunginportin edustalla, Faust ja Wagnerin keskustelu; ks. myös Nummi 2005: 72). Siinä missä Oksanen kysyy, milloin hänen sydämessään kamppailevien voimien sota loppuu, Kivi toivoo pääsevänsä tietämisen tuskasta pois ja hautaan halavien alla. Kumpikin toivoo eräänlaista lepotilaa.

Vaikka Kivellä on ”Ikävyyss” ja eräitä muita synkähköjä runoja, hänen runoistaan yleisesti ottaen puuttuu se synkkyys, joka on tyypillistä Oksasen runoille ja jota sitten vaikuttavasti jatkoi Kaarlo Kramsu.

6) Eri yhteyksissä on todettu, miten Ahlqvist koki olevansa suomen kielen ja kirjallisuuden suhteen ”ankara puutarhuri”, ”peltomies” ja ”rikkaruohojen torjuja”. Vastaavasti hänen aikansa suomenkielinen kirjallisuus oli ”uudispelto”, joka vaati muokkaamista. Ensin sitä muokkaavat ”vähempilahjaiset ojankaivajat ja kuokkijat”, kunnes mukaan tulee ”täydellisiä älyniekkoja”; samoin uudispeltoa on varjeltava ”kelvottomilta viljelijöiltä”. Tämän symboliikan Ahlqvist vei hyvin pitkälle, ja kuten Yrjö Varpio (1993: 114) on osoittanut, se ”vastasi niitä periaatteita, joiden on nähty ohjaavan symboli-ilmaisujen syntyä kulttuurin murrosvaiheessa”.

Oksanen ei teoreetikko ja kielenhuoltaja Ahlqvistista poiketen ollut mikään maanviljelyksen ja maanviljelijöiden eikä edes erityisesti maalaismaiseman kuvaaja. Vain siellä täällä tapahtumat sijoittuvat maaseudulle, kuten ”Punkaharjun Laulutytön laulussa”. Poikkeuksen muodostaa myös vuoden 1869 promootiorunon toisen osaston kesän kuvaus, jossa todetaan maanviljelijän työstä: ”Kyntömies se mieluisasti katselee nyt alojaan, / Vaivannäön vainiolla näyttää kasvu korvaavan”. Balladissa ”Koskenlaskijan morsiamet” on tietenkin mukana myös luonnonäkymiä. Kuten Ilmari Kohtamäki on korostanut, Ahlqvistin mielestä runouden pääkohteena on ihminen ja vastaavasti luonto soveltuu vain ”ihmisen ja hänen mielialojensa taustaksi, ei sellaisenaan maalauksenomaisesti kuvattavaksi” (Kohtamäki 1956: 197–198).

Kivellä maanviljelykseen liittyvä aihepiiri ja kielenkäyttö ovat keskeisesti esillä, kuten runoissa ”Uudistalon-perhe”, ”Härkä-Tuomo” ja ”Kontiolan kaski”. Kivi ei ole liittänyt maanviljelyä mihinkään suomen kielen viljelyä koskeviin pohdintoihin. Hänellä maanviljelys ja korvenraivaaminen liittyvät yleisempään kehitykseen. Sitä paitsi met-

sästysaihe, joka Ahlqvistilta puuttuu, on Kiven runoissa tärkeä. Ahlqvist olisi itse asiassa voinut pitää Kiven kiinnostusta metsästyksen osoituksena sivistymättömydestä. Ahlqvisthan oli vuonna 1860 kirjoittanut: ”Metsästäjän ja kalastamisesta eläjän irtonaisuus näkyy hänessä [suomalaisessa] vielä niin selvästi, että jos esim. useampia vuosia peräkkäin metsihimme siunautuisi erin-omainen määrä kettuja ja oravia ja järviimme muikkuja ja haukia, niin luulisin ison osan maattamme mielellänsä jättävän auran ja sirpin vaikeat työt paremmin-taitaville, ja ryhtyvän jälleensä esi-isien vapaaseen metsissä luhmamiseen ja järvillä lurailmiseen.” (Sit. Kohtamäki 1956: 225.) Tällainen ajatus metsästyksestä joutuu tietenkin erikoiseen valoon, kun ottaa huomioon, että ruotsalaisessa runoudessa sillä oli omat merkittävät edustajansa ja että Runeberg oli innokas metsämies (ks. Tarkiainen 1923: 369).

7) Ahlqvist-Oksasta ja Kiveä vertailtaessa ei voi olla käsittelemättä juomisaihetta, joka yhdisti heitä sekä biografisessa että kirjallisessa mielessä. Edelliseen puoleen ei tässä voida puuttua, niin kiinnostava kuin se olisikin.²¹ Kuitenkin myös kirjallinen puoli on kiinnostava, sillä kummankin tuotantoon kuuluu juomalaulu. Oksanen (1898: 105–106) on kirjoittanut elegiamittaisen runon ”Kerran viinikellarissa”, jota E. N. Setälä (1898: XIX) piti ”muodollisena mestariteoksena” ja joka alkaa seuraavasti: ”Ah, katovaista on riemu kun unten häilyvä parvi, / Viina on ainoa vaan, joss’ ilo varmana on! / – Tulkate, juokamme siis Sherry-nestehen vanhoa voimaa, / Kunneka viikatemies meidätki niittävi pois!” Aukusti Simelius (1914: 307–310) osoitti aikoinaan, että Oksasen juomalaululla on läheiset yhteydet Horatiuksen oodeihin, runoilijaan, jonka myös Kivi tunsi ja johon on viittauksia Kiven runoudessa (vrt. Riikonen 2017: 35–37). Oksasen juomalaulu voidaan liittää kuitenkin myös kotimaiseen traditioon: Frans Michael Franzén on parin juomalaulun ohella kirjoittanut runon ”Champagnevinet” (1807). Franzéniin verrattuna Oksasen sävy on synkempi: juomisen hurmaan liittyy ”Kerran viinikellarissa” -runossa väistämättömästi kuolevaisuuden ja katoavaisuuden ajatus. Mutta viina myös auttaa unohtamaan maailman, eli kuten runon lopussa todetaan: ”Maalima murheineen, tämä narrien riehumapaikka, / Saippuarakkona vaan heiluvi eessäni nyt: / Pois te, maan madot pois! en teitä mä katsoa viihdi, / Kauneus, korkeus vaan silmäni täyttävät nyt!”

Aleksis Kivi puolestaan kirjoitti kokonaisen näytelmän, joka perustuu alkoholin käytölle, farssin *Olviretki Schleusingenissä*. Siihen sisältyy olutta ylistävä juomalaulu ”Terve, ruskee ohranneste” (Kivi 1984: 225–226) Franzénin shampanjaan ja Oksasen sherryn asemesta Kivellä on rahvaanomaisempi olut, joka mainitaan ”ruskeaksi”. Juomansa puolesta Kiven runo liittyy Jaakko Juteiniin, jonka ”Juoma-Laulussa” (1816) mainitaan juuri olut. Kiven oluen ylistys on sävyltään lähinnä korostetun elämäniloinen ja sellaisenaan aivan erilainen verrattuna katoavaisuutta ja unohdusta korostavaan Oksasen juomalauluun. Lauri Viljanen (1953: 116–

²¹ Kiven juudessa olutta Ahlqvist nautti Bodega Espanolassa jalompia nesteitä. Molemmat olivat joka tapauksessa viinamäen miehiä. Viitattakoon vain Ahlqvistin osalta Niilo Liakan kirjoituksen ”Muistelo Aug. Ahlqvistin viime vuosilta” loppuosaan, *Suomen Sana* 13 (1965), s. 22 (julk. alun perin *Virittäjässä* 1949), jossa Ahlqvist tuodaan esille suorastaan väkivaltaisena henkilönä. Kiven alkoholikäytöstä ks. Kauppinen 1966: 63–79.

117) on nähnyt sen ”huimissa sävelkuljetuksissa” Bellmania, joskin täytyisi lisätä, että yhteys Kiven ja Bellmanin välillä on tapahtunut Gottlundin suomennosten kautta. Siinä missä Oksanen puhuu ”meistä” ja kutsuu muitakin juomaan päätyäkseen lopuksi puhumaan ensimmäisessä persoonassa, Kiven runossa puhutellaan suoraan itse juomaa. Kiven ratkaisu liittyy tietysti siihen, että runo on osa näytelmän kokonaisuutta; olutta itseään on luontevaa puhutella toverien keskuudessa ja runo esitetäänkin näytelmässä yhteislauluna.

Oksasen ivaruno Kivestä

Ahlqvistin tiedemiehenä ja suomen kielen tuntijana Kiveen kohdistamien kriittisten ja väheksyvien arvioiden ohella myös runoilija Oksanen arvosteli Kiveä. Erityistä pahennusta on herättänyt Oksanen (1898: 179) kompa ”Eräs runoilija haudastaan”: ””Runoilijaks” ma ristittiin, / Sanottiin Shakespeariksi, / Verraksi Väinön väitettiin: Muut’ en mä ollut kuitenkaan / Kuin taitamaton tahruri / Ja hullu viinan juoja vaan.”²² Aikalaiskontekstia vähänkin tunteva lukija ymmärtää, että kyseessä on Kiveä ivaava runo. Välittömänä lähtökohtana oli A. W. Lindgrenin *Hämäläisessä* 1873 ollut artikkeli, jossa Kivi oli rinnastettu merkittäviin maailmankirjallisuuden edustajiin (Simelius 1914: 226–227). Samalla ivan voi katsoa kohdistuvan Fredrik Cygnaeukseen, joka *Nummisuutarien* arvostelussaan oli vertailukohtana maininnut Shakespearen (Cygnaeus, *Helsingfors Tidningar*, maaliskuuhuhtik. 1865, sit. Lehtonen 1931: 64.) Inhimillisesti katsoen on mautonta, suorastaan järkyttävää, että varsin nuorena kuollutta runoilijaa kutsutaan ”taitamattomaksi tahruriksi” ja ”hulluksi viinan juojaksi”. Mutta jos moraalisen puolen jättää huomiotta, joutuu toteamaan, että lajissaan, ivarunona, ”kompana”, se on taidokas. Paitsi että siinä onnistutaan ivaamaan runoilijaa ja hänen ihailijaansa, se jatkaa sattuvasti kirjallisen tradition linjoilla. Haudastaan puhuva henkilö on tuttu vanhasta epigrammi- ja ivarunoudesta; esimerkiksi antiikin aikaisesta *Kreikkalaisesta antologiasta* (*Anthologia Graeca*) löytyy runsaasti esimerkkejä. Sitä paitsi ruotsinkielisen Frans Michael Franzénin ohella suomenkielisessä kirjallisuudessa Oksasella oli kompien kirjoittajana jo merkittävä edeltäjä Jaakko Juteinissa, jonka takaa puolestaan löytyy vanhojen ns. paskillien perinne (ks. Riikonen 2012: 30–51). Eräänlaista kirjallisuushistoriallista ironiaa on siinä, että Juteini joutui tuotantonsa johdosta polemiikkiin pappi Fr. Ahlqvistin kanssa, joka oli tuhota Juteinin kirjallisen uran (ks. Riikonen 2012: 47–48).

²² Oksanen 1898: 179. *Säkenien* viidennessä painoksessa on erikoinen painovirhe: Shakespeare on muuttunut Skakespeareksi. – Ainoa tietämäni Oksasen komppa vakavammin käsittelevä esitys on Mihhail Lotmanin (2017: 52) lyhyt metrinen analyysi. Lotmanin mielestä runossa vitsi kääntyy kertojaansa vastaan: metriikka toimii sen vastakkain semantiikan kanssa: ”kirjoittajan puhuessa ’korkeasta runoudesta’ hän käyttää kansanrunomittaa, ja kun hän aloittaa moitepuheensa, runon metrumiksi tulee kirjallinen jambimitta”. Lotmanin sofistikoitu ajatus on mielenkiintoinen, mutta siltä menee pohja pois: kolmea ensimmäistä säettä ei voi tulkita kalevalamittaisiksi, vaan koko runo on jambia. Jambisäe voidaan aloittaa monitavuiselle sanalla (ns. jambinen inversio), jolloin skanderauksesta tulee luontevaa ja melodista. Kiitän tästä huomiosta anonyymiä lausunnonantajaa.

Oksasella on myös muita kirjallisuusaiheisia kompia. ”Eräälle runoilijalle” -komman kohteena on C. A. Gottlund: ”Väinämö oisit sie, erotus toden ei iso ookaan; / Kuin ukon kiel’ sull’ ois, mielesi myös hänen miel’” (Oksanen 1898: 179), joka puolestaan on mukaelma eräästä Franzénin kommasta ja jossa jäljitellään Gottlundin savoa (Simelius 1898: 297). Voi myös kysyä, tarkoittaako Oksasen (1898: 179) kompa ”Erään runoilijan haudalle” Aleksis Kiveä: ”Eläissä rustasit runoja kuusi kirjaa, / Ja kuolit harmista, kuin niit’ ei kukaan osta”. Kivi ei tosin kirjoittanut kuutta runokirjaa, mutta ilmaus voisi tarkoittaa kuutta hänen elinaikanaan julkaistua teostaan (*Kanervalta, Kullervo, Seitsemän veljestä, Nummisuutarit, Karkurit, Kihlaus*), jolloin eräät yksinäytöksiset näytelmät on jätetty huomiotta. Vieläpä sekin on mahdollista, että kompa ”Eräälle maecenatille” tarkoittaisi Kiven sekä myös kuvataiteilijoiden suosijaa Fredrik Cygnaeusta: ”Maecenas olisit sinäkin, vaan kahta sä puutut: / Taidetta tunne et, etk’ ole myös rahamies” (Oksanen 1898: 179). On tietysti varsinainen ilkeys sanoa estetiikan professorista, että tämä ei tunne taidetta.

Yhteenvetoa: A. Oksanen vai Aleksis Kivi

Aleksis Kiven ja A. Oksasen runouden kohdalla on helpompi löytää eroavaisuuksia kuin yhtäläisyyksiä, mikä sinänsä ei ole mitenkään yllättävää. Kumpaakin runoilijaa voidaan kuitenkin verrata toisiinsa kiinnostavina ajanilmiöinä kahdessa suhteessa. Ensinnäkin heillä on paljon samoja runouden aiheita ja asetelmia (Suomenmaa ja sen maisemat, sota, nälkävuodet, äiti ja lapsi). Toiseksi kumpikin reagoi runoissaan ainakin jossain määrin ajankohtaisiin tapahtumiin (nälkävuodet, sota, Italian *risorgimento*). Käsittelytapa on kuitenkin tyystin erilainen. Myös runouden lajit ja metriikka poikkeavat toisistaan. Oksasella oli huomattavaa lajien vaihtelua; Kiven runoissa pääpaino oli laajemmissa kertovissa runoissa. Oksanen oli harjaantunut runouden kirjoittamiseen kääntämällä ulkomaista runoutta ja omaksumalla siitä malleja. Kiveltä tämä toiminta puuttui, mutta se myös antoi hänelle vapautta ja riippumattomuutta.

Runous liittyy omalta osaltaan myös Kiven ja Ahlqvistin välisiin suhteisiin. Ahlqvist aloitti Kiven tuotannon arvostelun juuri hänen lyriikastaan ja päätti sen ivarunoon ”Eräs runoilija haudastaan”. Ahlqvist oli aikansa huomattavin suomalainen runousoppinut; Kiven teoreettisluontoiset kommentit rajoittuivat joihinkin teknisluontoisiin seikkoihin ja sattuvaan toteamukseen Julius Krohnin saksalaisuudesta ja Helsingfors Dagbladin ”saatanallisesta” menettelystä.

Oksasen ja Kiven runojen erilaisuudesta johtuu, että niiden keskinäinen vertailu esteettisen arvottamisen kannalta on hankalaa. Lopullinen arvio on annettava lukijalle ja hänen kirjalliselle maulleen sen suhteen, kumpaa hän arvostaa enemmän, Oksasen synkkyyttä, ivaa, isänmaallista aatteellisuutta ja paatosta sekä muodollista taitoa vai Kiven onnen kuvitelmia, toisinaan ilmenevää suoranaista hempeyttä, maisemanäkyjä, metristä vapautuneisuutta ja soinnukkuutta. Kummankin runoissa on niiden ansioiden ohella omat puutteensa. Esimerkiksi Oksasen ”Suomalainen sonetti” on ainakin jossain määrin kömpelö, Kiven runoja haittaavat eräät

maneerimaiset toistot ja muodolliset heikkoudet. Mutta kummallakin on oma keskeinen asemansa varhaisen suomalaisen taideronouden keskeisinä edustajina ja tienraivaajina.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

Kivi, Aleksis 1984: *Kootut teokset 4. Runot ja kirjeet*. Viides, tarkistettu painos. Toimitusneuvosto Eino Kauppinen, Simo Konsala, Kai Laitinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Oksanen, A. 1898: *Säkeniä*. Kokous runoelmia, joiden tekijä on A. Oksanen. Viides, enännetty painos. Helsinki: G.W. Edlund.

Muut lähteet

Ahlqvist, August 1863: *Suomalainen runousoppi: kielelliseltä kannalta*. Diss. Helsinki.

Edfelt, Johannes 1973: *Profilen och episoder*. Stockholm: Bonniers.

Engman, Max 2018: *Kielikysymys. Suomenruotsalaisuuden synty 1812–1922*. Suomentanut Kari Koski. Helsinki: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Hollo, J. A. 1992: *Lukemisesta. Esseitä*. Toimittanut Tellervo Krogerus. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hökkä, Tuula 2018: *”On kirkas Pohjan pimiä”. Suomenkielistä runoutta 1800-luvulla*. Helsinki: Studio Arkki.

Kajanti, Caius 1970: *Litteratören på Fanjunkars – sårad ära eller rubbat sinne?* Helsingfors. Omakustanne.

Kallio, O.A. 1911: *Uudempi suomalainen kirjallisuus*. Edellinen osa. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kauppinen, Eino 1966: *Runoilija ja arvostelija sekä muita tutkielmia Aleksis Kivistä*. Helsinki: Otava.

Ketonen, Oiva 1989: *Kohtalon vaihtoehdot. Aleksis Kivi, August Ahlqvist ja sivistyneistön vähäinen kansalaisrohkeus*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Klinge, Matti 2017: *Paššan epäsuosio. Päiväkirjastani 2016–2017*. Helsinki: Siltala.

Klinge, Matti 2019: *Canicula. Päiväkirjastani 2018–2019*. Helsinki: Siltala.

Kohtamäki, Ilmari 1956: *August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana*. Diss. Helsinki.

Kohtamäki, Ilmari 1964: ”Suomenkielisen kirjallisuuden elpyminen.” Teoksessa Lauri Viljanen (toim.), *Suomen kirjallisuus III. Turun romantikoista Aleksis Kiveen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava, 375–452.

Kokko, Ossi 2017: ”Miten Tappelosta kehittyi Sota? Kiven runokäsikirjoituksiinsa tekemistä muutoksista.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisu I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 92–111. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [23.7.2020]

- Koskenniemi, V. A. 1955: ”Runoantologioista.” Teoksessa V. A. Koskenniemi, *Kootut teokset IX: Arvosteluja ja esseitä kokoelmien ulkopuolelta*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 396–403.
- Koskenniemi, V. A. 1934: *Aleksis Kivi*. Porvoo – Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Lahdelma, Tuomo 1988: ”Kapina ja liittyminen Eino Leinon teoksessa ’Suomalaisia kirjailijoita’”. *Urálisztikai tanulmányok* 2. Budapest, 257–264.
- Laitinen, Heikki 2017: ”Aleksis Kiven säkeistömetriikka verrattuna Oksaseen ja Suonioon.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 61–91. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [14.7.2020]
- Laitinen, Kai 1993: ”A. Oksanen lyyrikkona.” Teoksessa Jaakko Anhava (toim.), *Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 98–108.
- Launonen, Hannu 1984: *Suomalaisen runon struktuurianalyysia. Tutkimus Jaakko Juteinin, Aleksis Kiven, Otto Mannisen, Eino Leinon, V. A. Koskenniemen, Uno Kailaan, Kaarlo Sarkian, Tuomas Anhavan, Paavo Haavikon ja Pentti Saarikosken lyriikasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtonen, J. V. 1928: *Runon kartanossa. Johdatusta Aleksis Kiven runouteen*. Helsinki: Otava.
- Lehtonen, J. V. 1931: *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana*. Helsinki: Otava.
- Lehtonen, J. V. 1933: *Toivoretki Nurmijärvelle y.m. lukuja Aleksis Kivestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Leino, Eino 1983: *Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia*. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (1. p. 1909).
- Lotman, Mihhail 2017: ”Aleksis Kiven runouden konteksteista verrattuna varhaiseen virolaiseen runouteen.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 47–60. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [14.7.2020]
- Maddison, Carol 1960: *Apollo and the Nine. A History of the Ode*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Maliniemi, Irja 1960: *Runoutemme ajanomaisia ilmiöitä käänöslyriikan valaisemina*. Suomi 109:3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Nummi, Jyrki 2005: ”Kuolla, nukkua vai uneksia? Aleksis Kiven ’Ilkävyys’ ja runoilijan metamorfoosit”. *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Toimittaneet Pirjo Lyytikäinen, Jyrki Nummi ja Päivi Koivisto. Tietolipas 207. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 66–101.
- Nummi, Jyrki 2007: ”Intiimi vai poliittinen isänmaa? J. L. Runebergin ’Maamme’, Aleksis Kiven ’Suomenmaa’ ja tekstienväliset yhteydet.” *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti Avain* 1/2007, 5–31.

- Oja, Outi 2017: ”Äiti ja lapsi’. Tragedia nälänhädän aikaan.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 245–255. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [14.7.2020]
- Riikonen, H. K. 2009: ”Thomas Thorild – Kiven kannalta merkittävä kirjailija?” Teoksessa Jaakko Yli-Paavola ja Pekka Laaksonen (toim.), *Tulinuija*. Aleksis Kiven Seuran albumi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 55–63.
- Riikonen, H. K. 2012: ”Satiirin varhaisvaiheita 1800-luvun alkuun.” Teoksessa Sari Kivistö ja H. K. Riikonen (toim.), *Satiiri Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 30–51.
- Riikonen, H. K. 2017: ”Antiikin perintö Aleksis Kiven runoudessa.” Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 28–46. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [14.7.2020]
- Saarenheimo, Eero 1983: ”Garibaldi Porrassalmella. Oksasen Sotamarssin taustaa.” Teoksessa *Kirjojen meri. Professori Annamari Sarajaksen juhlakirja 12.10.1983*. Toimituskunta Kai Laitinen et al. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 172–182.
- Saarenheimo, Kerttu 1976: ”Risorgimentorunoudestamme.” *Sananjalka* 18. Turku: Suomen Kielen Seura, 146–160.
- Sarlin, A. J. 1924: *August Engelbrekt Ahlqvist. Hänen elämänsä ja toimintansa*. Kansanvalistusseuran elämäkertoja 30. Helsinki: Tietosanakirja-Osakeyhtiö.
- Setälä, E. N. 1898: ”August Ahlqvist (Oksanen).” Teoksessa *Säkeniä, kokousrunoelmia*, joiden tekijä on A. Oksanen. Viides, enännetty painos. Helsinki: G. W. Edlund.
- Sihvo, Hannes 2002: *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanansa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Siltala, Juha 1999: *Valkoisen äidin pojat. Siveellisyys ja sen varjot kansallisessa projektissa*. Helsinki: Otava.
- Simelius, Aukusti 1914: *August Ahlqvist runoilijana, arvostelijana ja tyyliniekkana. I: Runoilijana*. Helsinki: Lilius & Hertzberg Osakeyhtiö.
- Tarkiainen, V. 1914: ”Oksasen runojen kirjallisista esikuvista.” *Valvoja* 1914, 565–577.
- Tarkiainen, V. 1923: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Neljäs painos. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Turunen, Mikko 2017: ”Maiseman poetiikkaa ja vietin kiihkoa Aleksis Kiven ’Helavalkeassa’”. Teoksessa Päivi Koivisto (toim.), *Kanervakankaalla – Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Joutsen/Svanen. Erikoisjulkaisuja I. Helsinki: Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos, 232–244. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2016121431393> [14.7.2020]

- Tynni, Aale 1978: ”Rytmillisestä elementistä runoudessa.” Teoksessa Hannes Sihvo ja Marja-Leena Sipilinen (toim), *Runosymposiumi -78. Joensuussa 6.–7.6.1978*. Joensuu: Pohjois-Karjalan kesäyliopisto, 70–86.
- Varpio, Yrjö 1993: ”August Ahlqvist ja 1800-luvun puolivälin kielellinen lukukoodi Suomessa.” Teoksessa Jaakko Anhava (toim.), *Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 109–123.
- Wellek, René ja Austin Warren 1969: *Kirjallisuus ja sen teoria*. Suomentaneet Vilho Viksten ja Matti Suurpää. (Engl. alkuteos *Theory of Literature 1942/1947*). Helsinki: Otava.
- Viikari, Auli 1987: *Ääneen kirjoitettu. Vapautuvien mittojen varhaisvaiheet suomenkielisessä lyriikassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Kirjoittaja

H. K. Riikonen, FT, professori (emer.), Suomalaisen Tiedeakatemian ja Suomen Tiedeseuran jäsen. hannu.riikonen@helsinki.fi